

بررسی چگونگی استفاده پژوهشگران دو مؤسسه تحقیقاتی وابسته به سازمان تحقیقات، آموزش، و ترویج کشاورزی از خدمات کاوش با واسطه مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی

نجلا حریری^۱

چکیده:

پژوهش حاضر به منظور بررسی چگونگی استفاده پژوهشگران مؤسسه تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر و مؤسسه تحقیقات اصلاح و تهیه بذر جغندرقند از خدمات کاوش با واسطه مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی انجام گرفته است. روش پژوهش پیمایشی توصیفی است. یافته‌ها نشان می‌دهد که ۷۳/۰۱ درصد از پژوهشگران نخستین مؤسسه و ۵۸/۸۲ درصد از پژوهشگران دومین مؤسسه از این خدمات استفاده می‌کنند. در شیوه متداول کاوش با واسطه در مرکز اطلاع‌رسانی یاد شده، که بدون حضور متقاضی و با استفاده از فرم درخواست کاوش است، میزان ارتباط اطلاعات بازیابی شده با نیاز اطلاعاتی، به گفته نزدیک به نیمی از پژوهشگران، کمتر از ۲۵ درصد و میزان رضایت اکثر پژوهشگران از این خدمات اندک است. در پایان، براساس یافته‌های پژوهش، پیشنهادهایی برای بهبود شیوه ارائه این‌گونه خدمات آمده است.

مقدمه

توسعه کشاورزی هدفی متعالی به منظور رسیدن به امنیت غذایی، فقرزدایی، عدالت اجتماعی و استفاده بهینه از منابع آب و خاک است. اساس چنین حرکتی، که پایه توسعه همه

۱. کارشناس ارشد تاریخ و مسئول احیاء میراث مکتوب در کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

جانبه است، رشد واقعی تحقیقات کشاورزی است. از آنجایی که دسترسی به اطلاعات دقیق و روزآمد کلید پیشبرد تحقیق است جریان روان اطلاعات در مراکز تحقیقاتی اهمیتی حیاتی می‌یابد. «پژوهش به مثابه جریان و حرکتی ارگانیک بدون اطلاعات ممکن نیست. هرگاه کلیه اطلاعات مورد نیاز در دسترس محقق نباشد، نه تحقیق مقدور است و نه انتظار نتیجه‌ای مفید، مؤثر و معقول^(۱)». به‌منظور ایجاد شرایط لازم برای دسترسی پژوهشگران به اطلاعات مورد نیاز، استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی موجود بر روی دیسک‌های نوری در اغلب مراکز اطلاع‌رسانی کشور متداول شده است که شیوه غالب برای استفاده از این پایگاه‌ها کاوش با واسطه است. بدیهی است صرف استفاده از این پایگاه‌ها نمی‌تواند تضمینی برای تغذیه صحیح اطلاعاتی پژوهشگران باشد و مسئله چگونگی استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی رایانه‌ای و میزان رضایت پژوهشگران از خدمات کاوش سؤالی است که طرح تلاش برای یافتن پاسخ آن باید در هر مرکز اطلاع‌رسانی مورد توجه نظر قرار گیرد. در این میان به دلیل اهمیت پژوهش‌های کشاورزی در خودکفایی و توسعه کشور، چگونگی بهره‌مندی پژوهشگران بخش کشاورزی از اطلاعات دقیق و روزآمد، سؤالی اساسی است که پاسخ به آن نیاز به بررسی و مطالعه دارد.

تعریف مسئله

ستاد مرکزی دو مؤسسه تحقیقاتی وابسته به سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، یعنی مؤسسه تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر و مؤسسه تحقیقات اصلاح و تهیه بذر چغندر قند، که هر دو در کرج واقع شده‌اند، از خدمات اطلاع‌رسانی مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی واقع در تهران استفاده می‌کنند. دو مؤسسه یاد شده خود از نظر پایگاه‌های اطلاعاتی موجود بر روی دیسک‌های نوری امکانات چندانی ندارند (تنها مؤسسه اصلاح و تهیه بذر چغندر قند پایگاه اطلاعاتی CAB را در اختیار دارد) و مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی با دارا بودن ۱۴ پایگاه اطلاعاتی در زمینه کشاورزی و علوم وابسته متولی امر اطلاع‌رسانی به این دو مؤسسه است. شیوه متداول کاوش در مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی به صورت با واسطه و معمولاً بدون حضور متقاضی اطلاعات است و پژوهشگران مؤسسه‌های یاد شده با پر کردن فرم مخصوص درخواست کاوش و ارسال آن به مرکز از این پایگاه‌ها استفاده می‌کنند و به ندرت امکان حضور متقاضی اطلاعات در کنار متصدی کاوش وجود دارد. کسب اطلاعاتی در زمینه چگونگی استفاده پژوهشگران و میزان رضایت آنها از این

خدمات، می‌تواند با روشن کردن وضعیت موجود، راه برنامه‌ریزی‌های آینده را برای استفاده بهتر از پایگاه‌های اطلاعاتی و بهبود شرایط دسترسی پژوهشگران به اطلاعات دقیق و روزآمد هموار سازد. این پژوهش بر آن است تا چگونگی استفاده پژوهشگران ستاد مرکزی دو مؤسسه تحقیقاتی یاد شده را از خدمات کاوش با واسطه مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی بررسی کند.

تعاریف عملیاتی

پژوهشگران: در این پژوهش، منظور از پژوهشگران، محققان شاغل در مؤسسه‌های تحقیقاتی مورد بررسی هستند که مدرک تحصیلی دکتری، کارشناسی ارشد و کارشناسی داشته باشند. لازم به توضیح است که در مؤسسه‌های یاد شده دارندگان مدرک کارشناسی به جز معدودی که سابقه طولانی در اجرای طرح‌های پژوهشی دارند مجاز به ارائه طرح‌های تحقیقاتی نیستند و این عده اندک از کارشناسان که مجوز ارائه طرح دارند همراه با کارشناسان ارشد و دارندگان مدرک دکتری در زمره جامعه این پژوهش محسوب شده‌اند.

کاوش با واسطه: کاوش از پایگاه‌های اطلاعاتی رایانه‌ای در صورتی با واسطه تلقی می‌شود که توسط متصدی کاوش و با استفاده از کلید واژه‌هایی که متقاضی اطلاعات در فرم درخواست کاوش وارد کرده است انجام شود و نتایج در اختیار متقاضی قرار گیرد. کاوش با واسطه می‌تواند با حضور متقاضی اطلاعات در کنار متصدی کاوش یا بدون حضور متقاضی اطلاعات و تنها با استفاده از مندرجات فرم درخواست کاوش انجام گیرد.

کاوش بی‌واسطه: مراد از کاوش بی‌واسطه از پایگاه‌های اطلاعاتی رایانه‌ای جست‌وجوی است که توسط استفاده‌کننده نهایی اطلاعات و بدون کمک متصدی کاوش انجام گیرد.

مؤسسه الف: مؤسسه تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر در پژوهش حاضر در کلیه جدول‌ها و نمودارها جهت رعایت ایجاز، برای مؤسسه فوق از نشانه الف استفاده شده است.
مؤسسه ب: مؤسسه تحقیقات اصلاح و تهیه بذر چغندر قند در پژوهش حاضر در کلیه جدول‌ها و نمودارها جهت رعایت ایجاز برای مؤسسه فوق از نشانه ب استفاده شده است.

پرسش‌های اساسی

۱. استفاده پژوهشگران مراکز تحقیقاتی مورد بررسی از خدمات کاوش با واسطه مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی برحسب مدرک تحصیلی چگونه است؟

۲. پژوهشگران مراکز تحقیقاتی مورد بررسی تا چه میزان با شیوه کاوش از پایگاه‌های اطلاعاتی رایانه‌ای آشنا هستند؟
۳. پراکندگی زمانی درخواست کاوش پژوهشگران مراکز مورد بررسی از مراکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی چگونه است؟
۴. اطلاعات بازیابی شده از طریق کاوش با واسطه تا چه میزان با نیاز اطلاعاتی پژوهشگران مؤسسه‌های مورد بررسی ارتباط دارد؟
۵. میزان رضایت پژوهشگران مؤسسه‌های مورد بررسی از نحوه ارائه خدمات کاوش از پایگاه‌های اطلاعاتی مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی چه قدر است؟
۶. عوامل رضایت یا عدم رضایت پژوهشگران مؤسسه‌های مورد بررسی از خدمات کاوش با واسطه مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی کدام است؟
۷. نظر پژوهشگران مؤسسه‌های مورد بررسی در مورد شیوه مرجع کاوش از پایگاه‌های اطلاعاتی رایانه‌ای به‌طور کلی چیست؟

پیشینه پژوهش

بررسی چگونگی استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی و کیفیت خدمات کاوش با واسطه از پایگاه‌ها در چند دهه اخیر به دلیل رواج روزافزون کاوش‌های بی‌واسطه بیشتر به صورت مقایسه میان این دو نوع جست‌وجو بوده است. سوال^۱ در ۱۹۷۶ در مورد چگونگی استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی رایانه‌ای در دانشگاه مرلند پژوهشی انجام داده و کاهش قابل ملاحظه‌ای را در استفاده با واسطه از پایگاه‌ها گزارش کرده است. در این پژوهش مشخص می‌شود که کاوش با واسطه از مدلاین به یک سوم تقلیل یافته است^(۲). نتایج کاوش‌های کتابداران و داروسازان در سال ۱۹۸۱ توسط اسکونویس^۲ مورد مقایسه قرار گرفته است. در این پژوهش کتابداران از نظر تعداد مدارک بازیابی شده و مدارک مرتبط در موقعیت نازل تری قرار دارند. اسکونویس به استناد این پژوهش از پرسش‌هایی که علی‌رغم وجود اطلاعات در پایگاه‌ها، از طریق کاوش با واسطه پاسخی نمی‌یابند اظهار نگرانی می‌کند و عقیده دارد که پژوهشگران باید با آموختن شیوه کاوش از پایگاه‌های اطلاعاتی رایانه‌ای، اطلاعات مورد نیاز خود را شخصاً بازیابی کنند^(۳). سولیوان^۳ نیز در ۱۹۹۰ در زمینه کاوش از پایگاه اطلاعاتی دیالوگ پژوهشی انجام داده و نتیجه گرفته است که ضریب جامعیت متصدیان کاوش کمتر از پژوهشگرانی است که خود به صورت بی‌واسطه به

کاوش اطلاعات از پایگاه می‌پردازند^(۴). در پژوهشی که کنی^۱ در سال ۱۹۹۲ در زمینه چگونگی استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی و میزان درخواست کمک استفاده‌کنندگان نهایی از کتابداران انجام داده به این نتیجه رسیده است که ۷۲ درصد از استفاده‌کنندگان در جریان کاوش از کتابداران درخواست راهنمایی می‌کنند ولی در عین حال اکثر آنها از کاوش‌های خود رضایت کامل دارند^(۵). لنکستر^۲ در مقایسه‌ای که در سال ۱۹۹۴ میان کاوش‌های استفاده‌کنندگان نهایی و متصدیان کاوش انجام داده نتیجه گرفته است که ضریب مانعیت استفاده‌کنندگان نهایی بالاتر از متصدیان کاوش است؛ در حالی که از نظر ضریب جامعیت، متصدیان کاوش موقعیت بالاتری داشته‌اند^(۶).

در ایران، پژوهش درباره کاوش از پایگاه‌های اطلاعاتی رایانه‌ای سابقه‌ای کوتاه دارد و تعداد این‌گونه پژوهش‌ها اندک است. به مواردی که از جهاتی با پژوهش حاضر ارتباط می‌یابند، اشاره می‌شود. معصومی (۱۳۷۱) در پژوهشی که در مورد شیوه اطلاع‌یابی متخصصان علوم دارویی انجام داده نتیجه گرفته است که متخصصان مراکز پژوهشی کمتر از متخصصان مراکز آموزشی - پژوهشی از پایگاه اطلاعاتی مدلاین استفاده می‌کنند^(۷). بهیار (۱۳۷۲) در بررسی میزان رضایت استفاده‌کنندگان از خدمات کاوش با واسطه در کتابخانه مرکزی دانشگاه علوم پزشکی ایران نتیجه گرفته است که در کاوش‌های با واسطه‌ای که در مرکز فوق انجام می‌گیرد تنها ۱۳/۵ درصد استفاده‌کنندگان به بیش از ۷۵ درصد اطلاعات مورد نیاز خود دست می‌یابند^(۸). در پژوهشی که دلیلی در ۱۳۷۵ در مورد تأثیر تخصص موضوعی متصدیان کاوش بر نتایج کاوش انجام داده مشخص شده است که متصدیان کاوشی که در زمینه مورد جست‌وجو تخصص موضوعی دارند ضریب مانعیت و جامعیت بالاتری نسبت به متصدیان غیرمتخصص موضوعی دارند^(۹). حریری (۱۳۷۶) در پژوهشی در زمینه مقایسه نتایج کاوش‌های با واسطه و بی‌واسطه به این نتیجه رسیده است که ضریب مانعیت و جامعیت متصدیان کاوش به نحو معنی‌داری کمتر از استفاده‌کنندگان نهایی است^(۱۰).

جامعه مورد مطالعه

جامعه پژوهش حاضر شامل پژوهشگران ستاد مرکزی دو مؤسسه تحقیقاتی وابسته به سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی است. این دو مؤسسه تحقیقاتی که در کرج واقع

- شده‌اند و از خدمات اطلاع‌رسانی مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی واقع در سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی در تهران استفاده می‌کنند عبارتند از:
۱. مؤسسه تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر (با ۷۴ پژوهشگر)؛
 ۲. مؤسسه تحقیقات اصلاح و تهیه بذر چغندرقد (با ۲۱ پژوهشگر).

روش پژوهش و شیوه گردآوری اطلاعات

روش پژوهش حاضر پیمایشی توصیفی است و گردآوری اطلاعات با استفاده از پرسشنامه‌ای مشتمل بر ۱۰ سؤال بسته انجام گرفت. تعداد ۹۵ پرسشنامه از طریق رؤسای بخش‌های دو مؤسسه میان پژوهشگران توزیع گردید (تعداد ۷۴ پرسشنامه برای مؤسسه تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر و ۲۱ پرسشنامه برای مؤسسه تحقیقات اصلاح و تهیه بذر چغندرقد). از پرسشنامه‌های توزیع شده، تعداد ۶۳ پرسشنامه از مؤسسه تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر و تعداد ۱۷ پرسشنامه از مؤسسه تحقیقات اصلاح و تهیه بذر چغندرقد تکمیل و عودت داده شد و بدین ترتیب اطلاعات لازم برای پژوهش حاضر گردآوری گردید.

یافته‌های پژوهش

پس از استخراج و تجزیه و تحلیل داده‌های مندرج در پرسشنامه‌ها، یافته‌ها نشان داد که ۷۳/۰۱ درصد از پژوهشگران مؤسسه الف و ۵۸/۸۲ درصد از پژوهشگران مؤسسه ب تاکنون از خدمات کاوش باواسطه مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی استفاده کرده‌اند (جدول شماره ۱).

بیشترین درصد پژوهشگران استفاده‌کننده از خدمات مرکز مورد بررسی در دو مؤسسه الف و ب دارندگان مدرک کارشناسی ارشد هستند که ۶۳/۰۴ درصد از مؤسسه الف و ۷۰ درصد از مؤسسه ب را در برمی‌گیرد (جدول شماره ۲).

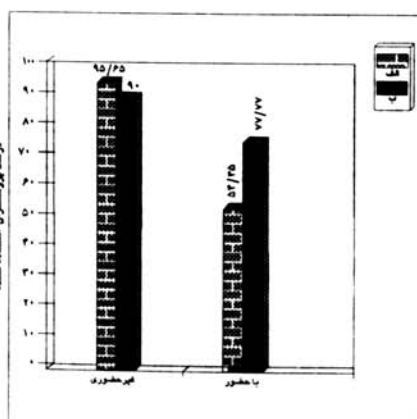
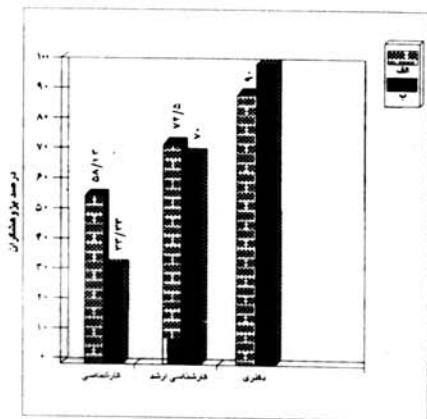
مقایسه میان دارندگان مدارک تحصیلی مختلف از نظر میزان استفاده از خدمات مشخص می‌کند که از میان کل پژوهشگرانی که دارای مدرک کارشناسی هستند ۵۸/۳۳ درصد در مؤسسه الف و ۳۳/۳۳ درصد در مؤسسه ب از خدمات کاوش باواسطه مرکز مورد بررسی استفاده کرده‌اند. در حالی که ۷۲/۵ درصد کارشناسان ارشد مؤسسه الف و ۷۰ درصد کارشناسان ارشد مؤسسه ب استفاده‌کننده این خدمات بوده‌اند. از میان دارندگان مدرک دکتری ۹۰ درصد در مؤسسه الف و ۱۰۰ درصد در مؤسسه ب از این خدمات استفاده کرده‌اند (نمودار شماره ۱).

جدول شماره ۱. توزیع فراوانی پژوهشگران برحسب استفاده یا عدم استفاده از خدمات کاوش با واسطه

جمع		عدم استفاده		استفاده		پژوهشگران
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۱۰۰	۶۳	۲۶/۹۸	۱۷	۷۳/۰۱	۴۶	مؤسسه الف
۱۰۰	۱۷	۴۱/۱۸	۷	۵۸/۸۲	۱۰	مؤسسه ب

جدول شماره ۲. توزیع فراوانی پژوهشگران استفاده کننده بر حسب مدرک تحصیلی

مؤسسه ب		مؤسسه الف		مدرک تحصیلی
درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۲۰	۲	۱۵/۲۲	۷	کارشناسی
۷۰	۷	۶۳/۰۴	۲۹	کارشناسی ارشد
۱۰	۱	۲۱/۷۴	۱۰	دکتری (Ph.D)
۱۰۰	۱۰	۱۰۰	۴۶	جمع

بیشترین درصد پژوهشگران استفاده کننده (۹۵/۶۵ درصد در مؤسسه الف و ۹۰ درصد در مؤسسه ب)، همان طور که نمودار شماره ۲ نشان می‌دهد، از طریق ارسال یا تسلیم فرم مخصوص کاوش از خدمات کاوش با واسطه مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی استفاده کرده‌اند. درصد پژوهشگرانی که تاکنون از خدمات کاوش با واسطه با حضور در کنار متصدی کاوش استفاده کرده‌اند ۵۴/۳۵ درصد در مؤسسه الف و ۷۷/۷۷ درصد در مؤسسه ب است.

بیشترین درصد پژوهشگران (۵۷/۱۴ درصد از پژوهشگران مؤسسه الف و ۴۱/۱۸ درصد از پژوهشگران مؤسسه ب) آشنایی متوسط با شیوه کاوش از پایگاه‌ها اطلاعاتی موجود بر روی دیسک‌های نوری دارند. پژوهشگرانی که آشنایی اندکی با شیوه کاوش دارند با ۲۸/۵۷ درصد در مؤسسه الف و ۵۳/۳۰ درصد در مؤسسه ب در ردیف بعدی قرار می‌گیرند.

در مجموع، ۶۸/۲۵ درصد پژوهشگران مؤسسه الف و ۵۲/۹۴ درصد پژوهشگران مؤسسه ب آشنایی متوسط یا کامل با شیوه کاوش از پایگاه‌های اطلاعاتی روی دیسک‌های نوری دارند (نمودار شماره ۳).

بیشترین درصد پژوهشگران استفاده کننده (۶۳/۰۴ درصد در مؤسسه الف و ۹۰ درصد در مؤسسه ب) تنها یک بار در سه ماه به‌طور متوسط از خدمات کاوش با واسطه مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی استفاده می‌کنند. پژوهشگرانی که به‌طور متوسط در مدت سه ماه ۲ تا ۳ بار از این خدمات بهره می‌گیرند با ۲۶/۰۸ درصد در مؤسسه الف و ۱۰ درصد در مؤسسه ب در ردیف بعدی قرار دارند. درصد پژوهشگرانی که به‌طور متوسط ۴ تا ۵ بار یا بیش از ۵ بار از این خدمات استفاده می‌کنند در مؤسسه الف به ترتیب ۸/۹۶ درصد و ۲/۱۷ درصد است. در مؤسسه ب این موارد صفر است (نمودار شماره ۴).

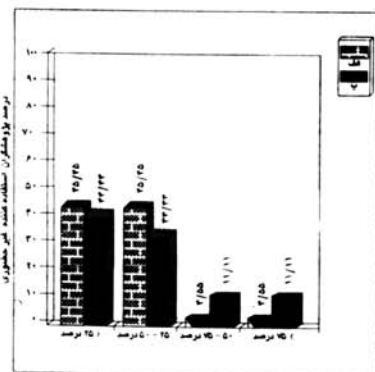
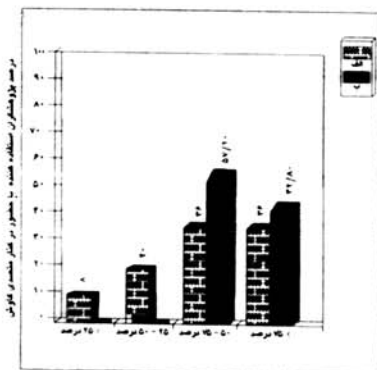
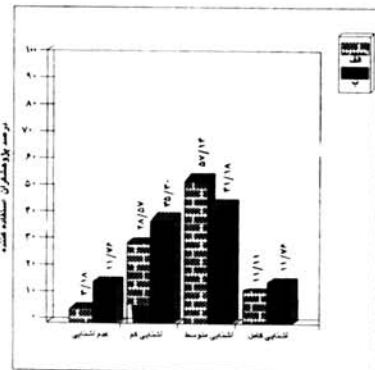
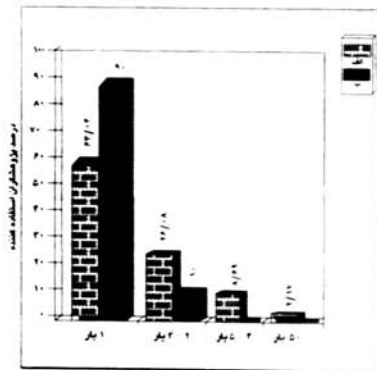
در وضعیت کاوش با واسطه به وسیله ارسال یا تسلیم فرم درخواست کاوش، به اظهار ۴۵/۴۵ درصد پژوهشگران مؤسسه الف و ۴۴/۴۴ درصد پژوهشگران مؤسسه ب، میزان ارتباط اطلاعات بازبایی شده با نیاز اطلاعاتی آنها کمتر از ۲۵ درصد است. ۴۵/۴۵ درصد دیگر از پژوهشگران مؤسسه الف و ۳۳/۳۳ درصد از پژوهشگران مؤسسه ب این میزان ارتباط را بین ۲۵ تا ۵۰ درصد اعلام کرده‌اند. در این نوع استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی، میزان ارتباط اطلاعات بازبایی شده با نیاز اطلاعاتی ۹۰/۹۰ درصد پژوهشگران مؤسسه الف و ۷۷/۷۷ درصد پژوهشگران مؤسسه ب حداکثر تا ۵۰ درصد بوده است (نمودار شماره ۵).

در وضعیتی که کاوش با واسطه با حضور پژوهشگر در کنار متصدی کاوش انجام می‌گیرد،

همان‌طور که نمودار شماره ۶ نشان می‌دهد به گفته ۳۶ درصد پژوهشگران مؤسسه الف و ۵۷/۲۰ درصد پژوهشگران مؤسسه ب میزان ارتباط اطلاعات بازیابی شده با نیاز اطلاعاتی آنها بین ۵۰ تا ۷۵ درصد بوده است و ۳۶ درصد پژوهشگران مؤسسه الف و ۴۲/۸۰ درصد پژوهشگران مؤسسه ب این میزان ارتباط را بیش از ۷۵ درصد ذکر کرده‌اند.

در مجموع، در این نوع استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی مرکزی اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی، میزان ارتباط اطلاعات بازیابی شده با نیاز اطلاعاتی ۷۲ درصد از پژوهشگران مؤسسه الف و ۱۰۰ درصد پژوهشگران مؤسسه ب بیش از ۵۰ درصد بوده است.

۴۷/۸۲ درصد پژوهشگران استفاده‌کننده مؤسسه الف و ۷۰ درصد پژوهشگران استفاده‌کننده مؤسسه ب، همان‌طور که در نمودار شماره ۷ ملاحظه می‌شود، از ارائه خدمات کاوش با واسطه

مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی رضایت اندکی دارند؛ و میزان رضایت ۲۶/۰۸ درصد از پژوهشگران استفاده کننده در مؤسسه الف و ۲۰ درصد در مؤسسه ب در حد متوسط است.

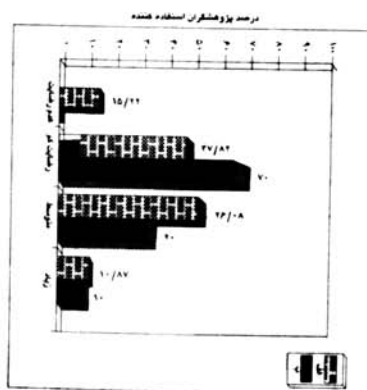
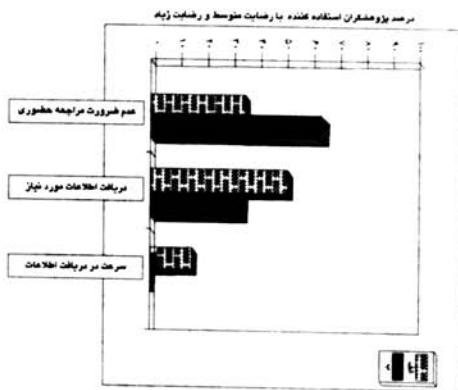
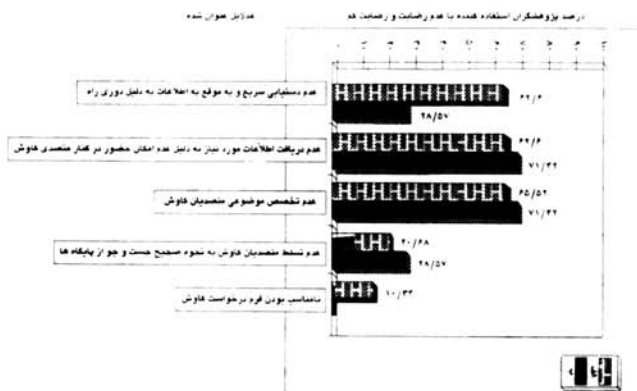
در مجموع، درصد پژوهشگرانی که اظهار عدم رضایت یا رضایت اندک نموده‌اند در مؤسسه الف ۶۳/۰۴ درصد و در مؤسسه ب ۷۰ درصد است و مجموع درصد پژوهشگرانی که رضایت متوسط یا زیاد دارند در مؤسسه الف ۳۶/۹۵ درصد و در مؤسسه ب ۳۰ درصد است.

از میان پژوهشگرانی که از خدمات کاوش با واسطه مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی اظهار عدم رضایت یا رضایت کم نموده بودند ۶۵/۵۲ درصد از پژوهشگران مؤسسه الف و ۷۱/۴۲ درصد از مؤسسه ب، همان‌طور که نمودار شماره ۸ نشان می‌دهد، عدم تخصص موضوعی متصدیان کاوش را دلیل این امر عنوان کرده‌اند. دلیل دومی که توسط ۶۲/۶ درصد پژوهشگران مؤسسه الف و ۷۱/۴۲ درصد پژوهشگران مؤسسه ب عنوان شده دریافت نکردن اطلاعات به دلیل عدم امکان حضور در کنار متصدی کاوش بوده است. همچنین ۶۲/۶ درصد پژوهشگران مؤسسه الف و ۲۸/۵۷ درصد از پژوهشگران مؤسسه ب دلیل دیگر را عدم دستیابی سریع و به موقع به اطلاعات به سبب دوری راه ذکر کرده‌اند. عدم دریافت اطلاعات به دلیل عدم تسلط متصدیان کاوش به نحوه صحیح کاوش از پایگاه‌ها (۲۰/۶۸) درصد پژوهشگران مؤسسه الف و ۲۸/۵۷ درصد پژوهشگران مؤسسه ب) و نیز نامناسب بودن فرم درخواست کاوش (۱۰/۳۴) درصد پژوهشگران مؤسسه الف) نیز از دلایل عدم رضایت یا رضایت اندک پژوهشگران بوده است.

از میان پژوهشگرانی که از ارائه خدمات کاوش با واسطه مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی رضایت متوسط یا زیاد داشته‌اند، همان‌طور که نمودار شماره ۹ نشان می‌دهد، ۳۵/۲۹ درصد در مؤسسه الف و ۶۶/۶۶ درصد در مؤسسه ب عدم ضرورت مراجعه حضوری و همچنین ۵۲/۹۴ درصد در مؤسسه الف و ۳۳/۳۳ درصد در مؤسسه ب دریافت اطلاعات مورد نیاز را دلیل رضایت متوسط یا زیاد اعلام کرده‌اند.

نظر کلی پژوهشگران دو مؤسسه در مورد شیوه مرجع کاوش از پایگاه‌های اطلاعاتی موجود بر روی دیسک‌های نوری، که در نمودار شماره ۱۰ منعکس شده، حاکی از این است که ۴۴/۴۴ درصد پژوهشگران مؤسسه الف و ۸۲/۳۵ درصد پژوهشگران مؤسسه ب کاوش بی‌واسطه را ترجیح می‌دهند و جست‌وجو به وسیله ارسال یا تسلیم فرم درخواست کاوش غیرمرجع‌ترین شیوه از نظر آنهاست.

۴۷/۶۲ درصد پژوهشگران مؤسسه الف و ۱۷/۶۵ درصد پژوهشگران مؤسسه ب کاوش

با واسطه را به صورت حضور پژوهشگر در کنار تصدی کاوش ترجیح داده‌اند.

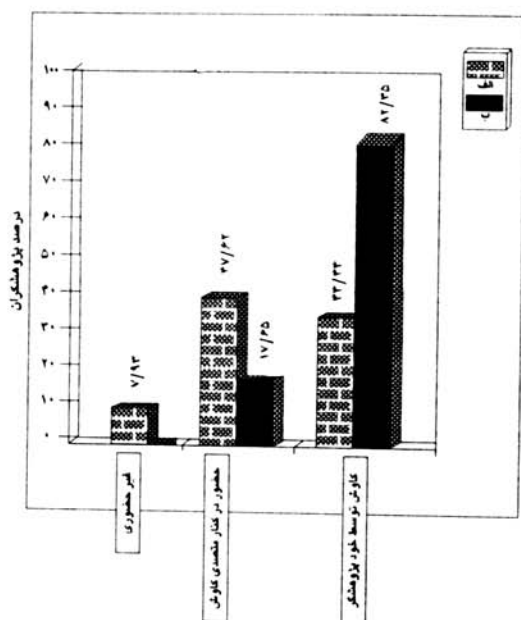
بحث و نتیجه‌گیری

همان‌طور که در بخش یافته‌های پژوهش ملاحظه شد ۲۶/۹۸ درصد از پژوهشگران مؤسسه الف علی‌رغم برخورداری این مؤسسه از پایگاه‌های اطلاع‌رسانی، از خدمات کاوش از پایگاه‌های اطلاعاتی مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی، که متولی امر اطلاع‌رسانی به مؤسسه‌های وابسته است، استفاده نکرده‌اند (جدول شماره ۱). این در حالی است که در مراکز پژوهشی دستیابی به اطلاعات جزو اولین ضرورت‌های تحقیق است و با توجه به افزایش مداوم انتشارات علمی و فنی مناسب‌ترین راه اطلاع از پژوهش‌های انجام شده در زمینه‌های مختلف موضوعی تنها کاوش از پایگاه‌های اطلاعاتی رایانه‌ای است. در مؤسسه ب نیز ۴۱/۱۸ درصد پژوهشگران از این خدمات تاکنون استفاده نکرده‌اند و به پایگاه اطلاعاتی CAB که در اختیار این مؤسسه است کفایت کرده‌اند. از سوی دیگر، اکثر پژوهشگران استفاده‌کننده در هر دو مؤسسه، به‌طور متوسط در هر سه ماه تنها یک بار از این خدمات استفاده می‌کنند (نمودار شماره ۴).

مقایسه پژوهشگرانی که دارای مدرک تحصیلی مختلف بودند نشان داد که بیشترین درصد دارندگان مدرک دکتری از این خدمات استفاده کرده‌اند (۹۰ درصد در مؤسسه الف و ۱۰۰ درصد در مؤسسه ب) و با پایین آمدن درجه تحصیلی، درصد پژوهشگران استفاده‌کننده کمتر می‌شود (نمودار شماره ۱). البته با توجه به اینکه در توزیع کلی پژوهشگران دو مؤسسه، دارندگان مدرک دکتری در اقلیت هستند، می‌توان چنین اظهار کرد که احتمالاً با ارتقاء سطح تحصیلی پژوهشگران، درصد پژوهشگران استفاده‌کننده از پایگاه‌های اطلاعاتی، در کل افزایش یابد که البته این نتیجه‌گیری قطعی نیست و نیاز به پژوهش‌های بیشتری دارد.

در میان پژوهشگران استفاده‌کننده، بیشترین درصد نوع استفاده به‌صورت غیرحضور و با ارسال یا تسلیم فرم درخواست کاوش بوده است که روال متداول استفاده از پایگاه‌های در مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی است. این نوع استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی رایانه‌ای از نظر همین پژوهشگران در نظرخواهی کلی (نمودار شماره ۱۰) به‌عنوان غیرمرجع‌ترین شیوه کاوش مطرح شده است؛ و نزدیک به نیمی از پژوهشگران اظهار داشته‌اند که از طریق این شیوه کاوش کمتر از ۲۵ درصد اطلاعات مورد نیاز خود را به دست می‌آورند (نمودار شماره ۵). از سوی دیگر در مورد کاوش‌هایی که با حضور پژوهشگر در کنار تصدی کاوش انجام می‌گیرد، و البته به دلیل مقررات مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی و نیز بُعد مسافت موارد آن به

نسبت کاوش غیرحضوری بسیار کمتر است، نتایج متفاوت است و میزان ارتباط عناوین

بازیابی شده با نیاز اطلاعاتی پژوهشگران در این کاوش‌ها رقم بالاتری را نشان می‌دهد (نمودار شماره ۶) که شاهدی بر اهمیت تخصص موضوعی در کاوش از پایگاه‌های اطلاعاتی است. به‌طور کلی میزان رضایت اکثر پژوهشگران از خدمات کاوش با واسطه مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی اندک است و پژوهشگران عوامل چندی را برای این نارضایتی بر شمرده‌اند که عدم تخصص موضوعی متصدیان کاوش در صدر این عوامل بوده است. دوری راه و نیز عدم امکان حضور در هنگام کاوش به دلیل مقررات مرکز از عوامل مهم دیگر عدم رضایت و یا رضایت پژوهشگران است. نکته دیگر اینکه بسیاری از پژوهشگرانی که از این خدمات رضایت متوسط یا زیاد داشته‌اند نیز یکی از مهم‌ترین عوامل رضایت را عدم ضرورت مراجعه حضوری ذکر کرده‌اند که این نیز نشان‌دهنده مشکلات دوری راه و مراجعه به مرکز اطلاع‌رسانی است. نظر پژوهشگران به‌طور کلی در مورد شیوه‌های مرجع کاوش از پایگاه‌های اطلاعاتی نشان‌دهنده این واقعیت بود که پژوهشگران، کاوش با واسطه به وسیله ارسال یا تسلیم فرم را شیوه مناسبی نمی‌دانند و ۸۲/۳۵ درصد پژوهشگران مؤسسه ب و ۴۴/۴۴ درصد پژوهشگران مؤسسه الف کاوش توسط خود پژوهشگر یعنی کاوش بی‌واسطه را مناسب‌ترین شیوه تشخیص

داده‌اند که البته چنین امکانی در مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی وجود ندارد.

آنچه این پژوهش در مورد استفاده پژوهشگران دو مؤسسه مورد بررسی از خدمات کاوش با واسطه مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی روشن می‌سازد، این واقعیت است که شرایط استفاده این پژوهشگران از خدمات یاد شده با شرایط مطلوب فاصله دارد. عدم استفاده گروهی از پژوهشگران و ارتباط اندکی که اطلاعات بازیابی شده از طریق شیوه متداول کاوش در مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی با نیاز اطلاعاتی پژوهشگران دارد، و نیز رضایت پایین تعداد کثیری از پژوهشگران از ارائه این‌گونه خدمات، ضرورت ایجاد دگرگونی اساسی در شرایط استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی این مرکز را مطرح می‌سازد. با توجه به دوری راه و مشکلات دسترسی پژوهشگران به اطلاعات، اساسی‌ترین اقدام در جهت ایجاد شرایط مطلوب، ایجاد شبکه اطلاع‌رسانی است که امکان ارتباط میان مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی و مراکز تحقیقاتی وابسته به سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی را فراهم سازد. در صورتی که چنین امکانی فراهم شود، با برگزاری دوره‌های کوتاه مدت آموزش استفاده از پایگاه‌ها، درصد کثیری از پژوهشگران (نمودار شماره ۳)، که به استناد یافته‌های این پژوهش هم اینک نیز آشنایی متوسطی با شیوه کاوش از پایگاه‌ها را دارند، آماده استفاده بی‌واسطه از پایگاه‌ها خواهند بود. بدیهی است که ایجاد شبکه اطلاع‌رسانی یاد شده مستلزم برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری کلان است، لیکن «باید پذیرفت که حرکت چرخهای زنگ‌زده تحقیقات و پژوهش‌های علمی در این مملکت جز با سرمایه‌گذاری اساسی در حوزه اطلاع‌رسانی میسر نخواهد بود»^(۱۱). البته این نکته را نیز باید در نظر داشت که ایجاد شبکه اطلاع‌رسانی یاد شده و به اشتراک گذاشتن پایگاه‌های موجود در مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی سبب صرفه‌جویی در پاره‌ای هزینه‌ها و جلوگیری از خریدهای موازی پایگاه‌های اطلاعاتی دیسک نوری توسط مؤسسات وابسته به سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی خواهد شد. زیرا در حال حاضر برخی از یازده مؤسسه وابسته به این سازمان خود اقدام به تهیه پایگاه‌های اطلاعاتی می‌کنند که البته این اقدام‌های ناهماهنگ مشکل اطلاع‌رسانی را در این مؤسسه‌ها حل نخواهد کرد.

تا زمان فراهم شدن امکانات جهت ایجاد شبکه اطلاع‌رسانی، می‌توان با پاره‌ای اقدام‌های سریع‌الاجرا نیز شرایط استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی مرکز فوق را بهبود بخشید. ایجاد شرایط کاوش بی‌واسطه در مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی و اختصاص زمان معینی برای پژوهشگرانی که خود مایل به کاوش هستند و نیز برگزاری کلاس‌های آموزش کاوش در مرکز و پخش جزوه‌های خودآموز از گام‌های مفیدی است که می‌تواند وضعیت استفاده پژوهشگران را

بهبود بخشد.

در شرایط فعلی که ارائه خدمات کاوش در مرکز یاد شده به طور کلی به صورت باواسطه است می توان با تسهیل مقررات استفاده پژوهشگران و امکان حضور آنها در کنار متصدی کاوش در کلیه موارد مراجعه، بدون کسب مجوز و قید و شرطهای دیگر، قدمی در راه بهبود نتایج کاوش برداشت. با توجه به اهمیت تخصص موضوعی در نتایج کاوش، حضور پژوهشگر در کنار متصدی کاوش کارایی آن را افزایش خواهد داد. علاوه بر این، متصدیان کاوش نیز باید از میان افرادی انتخاب شوند که در زمینه کشاورزی یا علوم وابسته تخصص موضوعی دارند و به شیوه کاوش از پایگاهها نیز مسلط باشند. در چنین شرایطی چنانچه فرم مخصوص درخواست کاوش نیز اصلاح شود و متقاضیان اطلاعات علاوه بر کلید واژهها اطلاعات مبسوط و دقیقی در مورد موضوع مورد نیاز خود در فرم وارد کنند، کارایی کاوش باواسطه از طریق ارسال فرم نیز بهبود نسبی خواهد یافت. فرم درخواست کاوش باید طوری تنظیم شود که علاوه بر کلید واژهها و شرح دقیق موضوع مورد درخواست به فارسی، حاوی اطلاعات کافی در مورد پایگاههای اطلاعاتی مورد درخواست برای کاوش، پوشش زمانی منابع مورد درخواست، زبانهای مورد استفاده و میزان اطلاعات در مورد هر عنوان باشد.

مآخذ

۱. عباس حری، مروری بر اطلاعات و اطلاع رسانی (تهران: دبیرخانه هیئت امنای کتابخانههای عمومی کشور، نشر کتابخانه ۱۳۷۲) ص ۹۷.
2. Winifred Swell and Alice Bevan, "Nonmediated use of Medline and Toxline by pathologists and pharmacists", *Bulltine of Medical Library Association*, 64. no.4 (1976): 382-391.
3. Fred Schneiweiss and Joyce B. Comer, "Using Medline to answer drug information questions: Hospital library or drug information center?", *Drug Information Journal*, 15 (1981): 94-100.
4. Michael Sullivan, Christine L. Borgman and Dorothy Wippenn. End users mediated searches and assistance programs on Dialog: A comparison of Learning, Performance and satisfaction. *Journal of American Society for information science*. 41 no.1 (1990): 27-42.
5. Richard F.Kenny and Eileen Schroeder. An evaluation of trainig and assistance program for CD-ROM databases: Reflections on Process. *Reference Services Review*. 20.no.2 (1992): 44-48.

6. F.W. Lancaster, Chery Elzy, Mary Jo zeter and Loura Metzler. Searching data bases on CD-ROM: comparison of the results of enduser searching with results from two modes of searching by skilled intermediaries. R.Q. no. 3 (1994): 370-389.

۷. فرناز معصومی، بررسی نیازهای اطلاعاتی متخصصان علوم داروئی و ارائه الگوی مناسب جهت رفع نیاز آنها. پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی. دانشگاه علوم پزشکی ایران. ۱۳۷۱
۸. پرویز بهیار، بررسی میزان رضایت استفاده کنندگان از سیستم مدلاین بر روی CD-ROM در کتابخانه مرکزی دانشگاه علوم پزشکی ایران. پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی. دانشگاه علوم پزشکی ایران. ۱۳۷۲
۹. حمید دلیلی، تأثیر تخصص موضوعی جستجوگران مراکز اطلاع رسانی بر نتایج بازیابی اطلاعات از پایگاه های اطلاعاتی. پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی. دانشگاه تربیت مدرس ۱۳۷۵.
۱۰. نجلا حریری، مقایسه نتایج کاوش با واسطه و کاوش بی واسطه از پایگاه اطلاعاتی مدلاین بر روی دیسک نوری. پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی. دانشگاه علوم پزشکی ایران. ۱۳۷۶.
۱۱. محمد حسین شاهنگیان، مدیریت اطلاعات و اطلاع رسانی. تهران: دانشگاه امام حسین (ع)، ۱۳۶۹. ص. ۳۴.